

УДК 343.137.2

ДОСУДОВЕ СЛІДСТВО УКРАЇНИ ЯК СИСТЕМА ТА МЕТОДИКА ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Рева А. А.,

старший радник юстиції, здобувач
кафедри кримінального процесу і правосуддя
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
прокурор Свердловського району
Луганської області

Анотація: У статті розглянуті основні характеристики досудового слідства України як системи, визначені пріоритетні методи наукового дослідження інституційних та функціональних аспектів вказаного системного утворення.

Ключові слова: досудове слідство, система, законодавець, науковий метод, функція, дослідження.

Аннотация: В статье рассмотрены основные характеристики досудебного следствия Украины как системы, определены приоритетные методы научного исследования институционных и функциональных аспектов этого системного образования.

Ключевые слова: досудебное следствие, система, законодатель, научный метод, функция, исследование.

Annotation: This article describes the main characteristics of the pre-trial investigation of Ukraine as a system, identifies priority research methods institutional and functional aspects of the system of education.

Key words: pre-trial investigation, the system, the legislator, the scientific method, function, study.

При прийнятті нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України), законодавець нашої держави прийшов до висновку, що ідея, пов'язана зі створенням єдиного Слідчого Комітету для розслідування кримінальних правопорушень не знайшла підтримки з боку переважної більшості вчених-правознавців і практичних працівників правоохоронних органів України [1, с. 98-99]. З урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду сучасних наукових праць, результатів проведених експериментів Верховна Рада України сформувала так звану «відомчу» систему органів досудового слідства, що складається зі слідчих підрозділів і діючих при органах внутрішніх справ, органах безпеки, органах, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органах Державного бюро розслідувань (ч. 1 ст. 38 КПК України).

І хоча система органів досудового слідства України сформована не спеціальним законом «Про досудове слідство», а процедурним (кримінальним процесуальним законодавством) і будується за найгіршою схемою державного утворення «державний орган – державного органу» все ж таки законодавцю вдалося чітко відмежувати правовий статус органів досудового слідства від правового статусу державних правоохоронних органів, при яких вони сформовані і безпосередньо діють. Це різні самостійні державні органи, що різняться між собою за юридичною природою, соціальним призначенням, компетенцією та повноваженнями. Відповідно до п. 3 ст. 121 Конституції України та п. 9 перехідних її положень досудове слідство визначається як система самостійних органів державного апарату, на які покладається виконання специфічної державно-правової функції, пов'язаної з розслідуванням злочинів [2]. Конституційне визначення органів досудового слідства як системи вимагає глибоких наукових досліджень всіх системних характеристик її притаманних, бо вона є одним із різновидів

соціальних систем, діючих у найгострішій сфері соціальної практики – боротьбі зі злочинністю [3, с. 111]. На жаль, ця проблема продовжує залишатися майже недослідженою.

Під системою (від грецької *systema* – ціле, складене з частин, поєднання) розуміється упорядкована множинність елементів, що утворюють певну цілісність (єдність) [4, с. 5–12]. Суттєвою ознакою системності досудового слідства України є наявність його структури, внутрішніх взаємних зв'язків між його елементами, що носять інтегративний характер, забезпечуючи організаційну цілісність системного утворення, а також наявність зовнішніх зв'язків з іншими державними органами, діючими у досудовій стадії кримінального провадження (процесу) і виступаючими по відношенню до системи досудового слідства в якості її середовища.

У загальних рисах «відомчій системі досудового слідства України можна дати таку характеристику:

- відомчі органи досудового слідства представляють собою сукупність спеціальних державних органів, утворених для виконання особливої державної правоохоронної функції – розслідування злочинів;
- вони не мають єдиної централізованої, ієрархічної організаційної основи, але об'єднані в систему спільною функціональною направленістю їхньої діяльності, кінцевий результат якої покликаний задовольнити чітко визначену суспільну потребу;
- органи досудового слідства діють у масштабах усієї держави;
- організаційні структури (підрозділи), що утворюють систему органів досудового слідства, мають однакову юридичну природу і призначення;
- стрижнем системи досудового слідства є кримінальний процесуальний закон – КПК України, яким визначається єдиний регламент (порядок) їх діяльності;
- всі організаційні елементи (підрозділи) системи досудового слідства покликані вирішувати спільні

цілі і завдання у сфері кримінальної процесуальної діяльності;

- стан системи досудового слідства залежить від стану і характеристики соціальної системи більш високого рівня – системи кримінальної юстиції України, яка специфічними кримінальними процесуальними засобами веде боротьбу зі злочинністю;

- система досудового слідства, як обов'язкова складова частина системи кримінальної юстиції, відзначається певним ступенем автономності і в порядку зворотної дії (частини та ціле) впливає на неї;

- центральним компонентом (а не елементом) системи досудового слідства є посадові особи її органів (слідчих підрозділів), від діяльності і рішень яких у кінцевому підсумку залежать результати функціонування цієї системи;

- сукупність слідчих підрозділів, як елементів системи, утворює відповідну їй цілісну організаційно-функціональну єдність;

- змістом діяльності системи досудового слідства є розслідування найтяжчих порушень закону – злочинів шляхом проведення матеріально-пошукового дослідження всіх його обставин у специфічному чітко визначеному законом кримінальному процесуальному порядку;

- від змісту діяльності органів досудового слідства в визначальній мірі залежить структура і форма їх функціонування.

Виходячи з викладеного, систему досудового слідства України можна визначити як цілісну функціональну множинну взаємозв'язаних, взаємодіючих структурних елементів (слідчих підрозділів), тобто як сукупність однорідних державних органів, пов'язаних між собою виконанням спільної державно-правової функції – розслідуванням злочинів, взаємодія між ланками (підрозділами) яких породжує нові інтегративно-системні якості, не притаманні елементам, що її утворюють [5, с. 164–185].

За характером внутрішніх зв'язків між відомчими слідчими підрозділами, систему досудового слідства України необхідно вважати змішаною системою, бо ці зв'язки між елементами не дають підстав для віднесення її ні до централістичної (з єдиним центром управління), ні до ієрархічної (з підпорядкуванням елементів нижчого рівня вищому рівню), ні до рівноелементної (з відсутністю як ієрархії, так і єдиного центру управління). Система ж досудового слідства України побудована за принципом відомчої ієрархії, але єдиний міжвідомчий центр у неї відсутній.

З прийняттям нового КПК України в раніше існуючій системі досудового слідства відбулася лише заміна одного її структурного елемента на інший – замість слідчих підрозділів органів прокуратури до неї введені слідчі підрозділи Державного бюро розслідувань (ч. 1 ст. 38 КПК України). Таким чином, системність органічно притаманна органам досудового слідства України і є невід'ємним атрибутом та якісною характеристикою їхньої діяльності.

Сталі, об'єктивно існуючі горизонтальні і вертикальні внутрішні системні зв'язки, притаманні

структурним елементам досудового слідства, рівно виражена їх функціональна направленість (розслідування злочинів) та наявність постійних зовнішніх зв'язків і відносин з суб'єктами та іншими системами, виступаючими до системи досудового слідства в якості її середовища, визначають досудове слідство України як самостійну цілісну систему і відмежовують її від інших видів державної кримінальної процесуальної діяльності.

Без глибокого дослідження досудового слідства України як системи неможливо повністю розкрити сутність, зміст і направленість цього важливого і вкрай необхідного виду державної правоохоронної діяльності. Разом із тим, вказане наукове дослідження вимагає перш за все, чіткого визначення інституційних та функціональних аспектів системи досудового слідства України з метою виявлення нових та недостатньо досліджених фактів і закономірностей, що неможливо без широкого використання сучасних загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання цих явищ. Обумовлено це тим, що процес прирощення нового знання про те чи інше явище правової дійсності представляє собою відповідну систему збору, накопичення, аналізу та узагальнення фактів, що мають наукове значення, з подальшим закріпленням отриманих результатів і висновків у доктринальних поглядах, концепціях, нормативно-правових актах, тощо.

Разом із тим, кожен із методів наукового дослідження має певні межі своїх пізнавальних можливостей, що спонукає дослідника поєднувати різні методи для дослідження поставлених наукових завдань [6, с. 170]. У свою чергу вибір конкретного обсягу і характеру дослідження завжди обумовлюється специфікою дослідження, його метою і завданнями. У зв'язку з цим, представляється, що для дослідження інституційних та функціональних аспектів системи досудового слідства України поряд з діалектичним, історико – правовим, логічним, спеціально – юридичним, порівняльним – правовим, конкретно – соціологічним, статистичним та іншим науково – методичним інструментарієм, необхідно активно і повно використовувати системно – структурний та функціональний методи, які дозволяють не тільки чітко окреслити об'єкт і предмет наукового дослідження, забезпечити найкращу організацію процесу наукового пошуку, а й визначити вузлові моменти щодо правильного вирішення зазначеної проблеми з урахуванням накопиченої наукової інформації з питань системності досудового слідства України. Інакше кажучи, у фундаментальній методологічній основі дослідження досудового слідства України як системи ведуче місце мають займати системно – структурний і функціональний методи пізнання.

Використання системно – структурного методу дає можливість розкрити цілісність системи досудового слідства, механізми забезпечення її діяльності, виявити внутрішні зв'язки, що складається між структурними елементами. Крім того системно – структурний метод дозволяє більш глибоко виявити сутність досудового слідства, визначити функції слідчого і на цій основі вирішити більш широке коло як теоретичних, так і

прагматичних (практичних) проблем такої сфери пізнання як система досудового слідства України.

Система досудового слідства України як і будь-яка інша цілісна функціональна система, має свою структуру. Ця структура забезпечує не тільки форму побудови системи досудового слідства, просторові межі її діяльності, компетенцію посадових осіб, які здійснюють розслідування злочинів, а й визначає характер внутрішніх зв'язків між елементами [7, с. 10]. Системність і структура органів досудового слідства відображають їх сутність, риси і тому здійснюють визначальний вплив на їх діяльність. Вони органічно притаманні досудовому слідству, є невід'ємним його атрибутом та якісною характеристикою і полягають у внутрішній єдності елементів, що утворюють зміст цього об'єкта.

Функціональний метод є класичним способом для аналізу й узагальнення функціонального (діяльнісного) призначення органів досудового слідства. Він використовується усіма соціальними науками, де соціальні явища розглядаються в якості певних систем. При цьому визначальним для розуміння функціонального методу є інтерпретація терміну «функція», введеного в науковий обіг в другій половині XVIII століття Г.В. Лейбніцом.

Термін «функція» походить від латинського слова «function» – виконання, здійснення, діяльність, обов'язок [8, с. 1552]. Функціональний метод застосовується: при розгляді конкретного державно – правового феномену як цілісного елемента системи, що виконує особливі функції з метою отримання певного результату; при дослідженні державно – правових явищ у їхньому взаємному зв'язку з іншими явищами, тобто як структурного елемента цілісних функціональних систем, діяльність яких спрямована на досягнення спільних (загальних) цілей [9, с. 56]. Таким чином, функціональний метод направлений на розгляд системи досудового слідства не просто як відповідної статичної системи, а як системи, що відзначається цілеспрямованою діяльністю, через яку розкриваються роль, призначення, правовий статус,

повноваження, спосіб діяльності слідчих у кримінальному провадженні. Інтенсивне використання цього методу дозволяє виявити слабкі місця в роботі слідчих та внести пропозиції, направлені на підвищення ефективності їхньої діяльності. У зв'язку з цим, дослідження досудового слідства України як системи можливе тільки через інституційні (організаційні) та функціональні (діяльнісні) аспекти, що вимагає інтенсивного використання вищевказаних наукових методів при його здійсненні.

Переконаний, що такий підхід до дослідження досудового слідства України як системи є вірним і може забезпечити позитивні результати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Півненко В., Коновалов С. Щодо прорахунків у реформуванні досудового слідства / В.Півненко, С.Коновалов // Вісник прокуратури. – 2006. – № 6. – С. 96-102.
2. Конституція України. – К. : Агентство «Книга пам'яті України», 1996. – 80 с.
3. Михайловская И.Б. Социальное предназначение уголовной юстиции и цель уголовного процесса / И.Б. Михайловская // Гос. и право. – 2005. – №5. – С. 111-118.
4. Блауберг И.В., Юдин Э.Г. Становление и сущность системного подхода / И.В. Блауберг, Э.Г. Юдин. – М. : Наука, 1973. – 270 с.
5. Садовский В.Н. Методологические проблемы исследования объектов, представляющих собой системы / В.Н. Садовский. – В книге «Социология в СССР», Т.1. – М.: «Мысль», 1966. – 281 с.
6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: Навч. посібник / П.М. Рабінович. – К: Атіка, 2001. – 176 с.
7. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом / В.Г. Афанасьев. – М.: Наука, 1973. – 36 с.
8. Великий тлумачний словник української мови / За ред. В.Т. Бусола. – К.: Ірпінь: «Перун», 2009. – 1173 с.
9. Жимиров В.Н. Юридический функционализм (теоретико – методологический анализ): дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.01 / В.Н. Жимиров: Санкт – Петербург, 2005. – 334 с.